

До спеціалізованої вченої ради

Д 26.867.01

Інститут законодавства Верховної Ради
України

02000, м. Київ, провулок Несторівський, 4

ВІДГУК

офіційного опонента доктора юридичних наук, доцента

Бернадського Богдана Васильовича

на дисертацію Міхневич Людмила Володимирівни

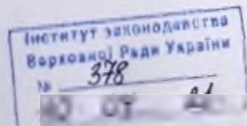
«Юридична освіта в некласичних навчальних закладах України (XIX – 30-ті
рр. XX ст.)»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук із спеціальності
12.00.01 – *теорія та історія держави і права, історія політичних і правових учень*

Актуальність теми дослідження

Недучи мову про актуальність запропонованої до захисту роботи мусимо передусім згадати слова канцлера О фон Бісмарка. Підбиваючи підсумки блискучої перемоги над Французькою імперією, видатний політик здається не помітив ролі пруської армії. Він зауважив, що перемогу у війні здобули німецький вчитель і німецький священик. Втім, применшення ролі армії тут вбачається лише на перший, поверхневий погляд. В дійсності, видатний політик віддав належне неперевершеному значенню освіти котра є запорукою успіху чи ганебного провалу будь якої державної ініціативи. Адже, без кваліфікованих, високоосвічених кадрів вона перетворюється на відверту маніловщину.

Повною мірою ці міркування стосуються і такої важливої складової у житті і держави, суспільства, як правознавство. Зокрема, юридичної освіти.

Обґрунтованість наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації

Аналіз тексту, послідовності і динаміки розкриття проблеми у розділах та підрозділах дисертаційної роботи Міхневич Л.В. дає підстави говорити про високий рівень обґрунтованості її наукових положень, висновків та рекомендацій, що забезпечений:

– професійним вирішенням автором низки наукових завдань, що сприяло реалізації поставленої мети дослідження, та адекватністю структурно-логічної схеми дослідження визначеній меті: кожен наступний розділ чи підрозділ органічно пов'язаний з попереднім і доповнює його;

– використанням широкої джерельної бази за темою дисертації і достатнім масивом аналітичних даних (список використаної літератури нараховує 1317 позицій);

– відповідності предметної спрямованості дисертаційного дослідження паспорту наукової спеціальності.

Ознайомлення зі змістом дисертації, основними публікаціями та авторефератом дозволяє визнати, що мету дослідження виконано. Це знайшло відображення в основних положеннях роботи, які сформульовані автором особисто і характеризуються певною науковою новизною.

Водночас, має сенс згадати і про популярну у свій час теорію функціоналізму, що пророкувала поступове відмирання інституту держави шляхом делегування своїх функцій не державним інститутам. Що ми і спостерігаємо у сьогоденні. Нині в Україні реалізується адміністративно – територіальна реформа, котра передає деякі повноваження від держави до громадськості. А ще раніше доволі успішно і стрімко в країні розвивався не державний освітній сектор, у тому числі і у сфері підготовки правознавців. До речі, забігаючи вперед можна зауважити, що, як випливає із дисертаційного дослідження ціла низка потужних наукових досліджень, знаних у середовищі істориків права, виявляється, належить перу працівників якраз неklasичних навчальних закладів.

Отож, усе це потребує належного теоретичного осмислення такого явища як не державна система освіти. А таке складне і неоднозначне явище повною мірою можна осмислити лише в його історичній ретроспекції, котра дає змогу використати позитивні напрацювання та уникнути помилкових рішень. Врешті, практичне значення вивчення історії держави і права полягає не лише у повазі до минулого, але й у критичному, творчому врахуванні як позитивного, так і негативного досвіду, розуміння його діалектики. І все це підкреслює актуальність запропоновано до розгляду роботи

Тож актуальність запропонованого до розгляду дисертаційного дослідження Міхневич Л.В. є безсумнівною та становить не лише теоретичний, але й практичний інтерес. Більше того, з огляду на те, що питання реформування системи освіти у нашій державі набуло першочергової ваги, зазначене дослідження є вкрай своєчасним і важливим.

Структура роботи характеризується продуманістю, послідовністю, збалансованістю складових і підпорядкованістю їх реалізації мети та основних завдань дослідження. Вдало сформована, вона дозволяє повністю досягнути поставленої мети та виконати передбачені нею завдання. Окремо слід відзначити оригінальні та змістовні додатки, що дозволяють зорієнтуватись у розвитку організаційно-правового регулювання юридичної освіти.

Методологічна основа, до якої вдався дисертант є традиційною для історико-правових досліджень такого виду. Вона не викликає жодних заперечень та є цілком адекватною до поставленої мети. Базовим можна вважати застосування діалектичного методу та принципу історизму, як універсальних для проведення усіх наукових досліджень у гуманітарній сфері. Із загальнонаукових методів використано історичний, логічний, порівняльний, герменевтичний та дескриптивний, статистичний та інші. Із спеціально-наукових – історико-генетичний, історико-порівняльний, формально-юридичний (догматичний), порівняльно-правовий, просопографічний. Цей, далеко не вичерпний перелік застосованих методів вказує на ґрунтовну теоретичну основу дослідження.

Отже, ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації зумовлений, насамперед, раціональною та логічно узгодженою структурою дисертаційного дослідження. Предметна спрямованість цього дисертації відповідає паспорту наукової спеціальності 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень».

Повнота викладу основних положень дисертації в опублікованих працях

Найважливіші результати роботи запропоновано до обговорення науковою спільнотою шляхом публікації монографії, одноосібного підрозділу у колективній монографії, 41-ї статті, опублікованих у фахових вітчизняних та зарубіжних наукових виданнях, тезах доповідей науково-практичних конференцій; низці публікацій (у т.ч. – енциклопедичних) в інших наукових виданнях гуманітарних дисциплін.

Основні наукові результати, одержані автором, та їх новизна

Аналіз тексту дисертації, автореферату та основних публікацій дозволяє визнати, що мету та завдання дослідження повністю досягнуто. Завдяки обраному ракурсу дослідження, дисертанту вдалось отримати цікаві наукові результати, що мають безперечну наукову новизну та значимість для поглиблення теоретичних і прикладних досліджень правознавців.

З достатньою підставою можна стверджувати, що це перше дослідження, що дає якраз повне і вичерпне уявлення про правові засади функціонування неklasичної юридичної освіти на території України і переломні моменти її історії. Враження від новизни роботи посилюється вже у процесі знайомства з історіографічною частиною дисертації. (С.59-81) Історіографія з даної теми має головним чином історичний характер, правові ж аспекти в цих працях або зовсім не були предметом розгляду, або їм приділялась недостатня увага.

Певний інтерес становить методологічна частина роботи (С.88-99), що стане в нагоді подальшим дослідникам правового регулювання системи освіти. Не можна не відзначити і низку напрочуд влучним міркувань та зауважень, що стосуються тенденції історико-правової науки в цілому. Зокрема, вдало відкреслену синтетичність такого явища, як історико-правове дослідження

(С.97). Єдине, що хотілось би побажати автору, задля підкреслення значимості тих чи інших змін в освіті, використовувати метод діхронічного порівняння.

Доречною є і частина, присвячена аналізу понятійно-термінологічного апарату, котра надалі допомагає зорієнтуватись і хитросплетіннях та правового регулювання діаметрально протилежних правових та соціальних систем. (С.100-107) Привагідно, хотілося б підкреслити, що ведучи мову про освіту, загалом доцільно говорити, що це складне явище, соціокультурний феномен, про що буде згадано нижче.

Тож належне опрацювання останнього має особливе значення для належного аналізу такого складного інституту, яким були органи державної безпеки радянської України, авторське визначення поняття яких також було запропоноване. І, ведучи мову про новизну наголосимо, що вона значно об'ємиша за перераховану автором і стосується не лише історії держави і права а й низки інших гуманітарних наук.

Загалом, слід відзначити вдале концептуальне вирішення дисертаційного дослідження, оскільки логічний порядок подачі матеріалу дозволив дисертанту висвітлити всі аспекти досліджуваної ним теми, побудувати переконливу систему аргументації, що представляє як предмет дослідження, так і власну авторську позицію. Наприклад, на перший погляд видається надмірним заглиблення у формування чотирирівневої системи освіти у Російській імперії. Ти не менше, саме це дає змогу повністю усвідомити роль і місце освіти в цілому та юридичної освіти, зокрема, у механізмі державного управління цього утворення.

І, знову ж таки, повертаючись до теми значення освіти, котра охоплює всі сторони державного і суспільного життя, підкреслимо, наголосимо на вдалому висвітленні цієї проблематики. Передусім це стосується частини присвяченої розвитку законодавства в освітній сфері (підрозділ 2.1), що становить інтерес як для істориків права, так і для теоретиків, адже чітко й наочно показує

функціонування власне механізму правового регулювання та демонструє ієрархію нормативних актів та їх застосування.

Цікавим та переконливим є авторське твердження про відсутність у самодержавній Росії поняття «закон» як власне окремого загального виду акту вищої юридичної сили. Як термін «закон», що стосувався однієї із форм законодавчого акта він став використовуватись лише з 1906 р. Тобто тоді, коли імперія стала набувати рис конституційної монархії (С.111). Попри те, що твердження може викликати суперечки, воно є цікавим для осмислення тенденцій суспільного розвитку та суспільно-владних відносин. І, розвиваючи цю думку, не можемо не вказати на демократизацію юридичної освіти, що чітко й наочно показано у 2-му та 3-му роздах

У розвиток цього твердження робиться цілком закономірний висновок, що саме зародження галузевої юридичної науки було зумовлено суспільно – політичними процесами. Відтак цілком логічно навіть так звані неklasичні заклади розглядаються у контексті діяльності системи державних органів управління освіти та ієрархічної мережі навчальних закладів. Доволі повчальним виглядає аналіз законодавчої основи діяльності вищих шкіл, котрими були власне статути.

Знову ж таки, тематика роботи така, що мимоволі зачіпає чимало суміжних проблем. Зокрема – етнонаціональну політику у такому строкатому за національним складом регіоні і політично суперечливому регіоні як Правобережжя. Тож доволі показовим є те, що організаційно – правові засади впровадження правознавчих курсів автором подється на прикладі Волинської гімназії / Кременецького ліцею. Зрозуміло, предмет та об'єкт дослідження зумовили відповідну спрямованість втора на задекларованій нею проблематиці. Тим не менше, дуалістичність політичної спрямованості освітньої політики автор не оминула, так само як і політичний контроль освітній сфері (С.124-125, 131, 163-164). Цікавими є виклад розвитку у контексті змін державної

політики. Загалом, у підрозділі 2.2 є чимало цікавого фактажу, що безумовно буде використаний і дослідниками репресивно-каральної системи самодержавства.

Із певними застереженнями можна погодитись із висновком, що правові знання ставали доступнішими українцям, впливаючи на формування громадської свідомості. Нехай і поза бажанням фундаторів ліцею, що ставили перед собою прямо протилежну мету. (С.136-137)

Більш ніж логічним виглядає подальший перехід до вивчення правових засад функціонування і діяльності Рішельєвського ліцею. Від себе додаємо, що серед керівництва відповідного учбового округу були і кременецькі випускники, що істотно посприяло розвитку освіти на Півдні України.

До речі, зазначаючи значний масив фактажу, що стане в нагоді іншим вченим зауважимо, що це міркування стосується не лише правознавства. Напрочуд цікава інформація у підрозділі 2.3 міститься для фахівців із нобілістики. Зокрема, про надзвичайно високий статус випускників Рішельєвського ліцею, котрі мали право претендувати на чин IX класу. Принагідно, хотілося б висловити побажання вступу розвинути це положення та уточнити, чим саме мотивувалися такі привілеї. Так само, як і подальші зміни коли випускники стали утримувати чини XII класу. (С.148, 154) Притому, що вже Ніжинський ліцей таких преференцій не мав, як впливає із пункту 2.4 (С.163).

Безсумнівний управлінський інтерес становить аналіз статусу лицейських викладачів, котрі мали аналогічний правовий статус професорам та ад'юнктам університетів, однак не вважалися вченими.

Принагідно зауважимо на трудношах що супроводжують кожного дослідника, котрий вивче переломні моменти історії держави і права. Відтак автор у 3 розділі змогла уникнути небезпек, що стоять перед дослідниками та розглянути еволюцію права та організаційно – правові аспекти в період ліквідації строго державного і суспільного устрою та розбудови нового.

На прикладі освіти чітко проглядається обумовленість революційних перетворень котрі здійснювалися на належному підґрунті. Архаїчність старої системи освіти була очевидно.. Так само як необхідність її перебудови відповідно до нових викликів часу. Передусім, це знайшло своє відображення у становленні не державного сектору освіти. Водночас це авторське твердження виглядає дещо суперечливим. Адже ліцейні установи XIX століття проаналізовані в роботі важко назвати державними у повному сенсі. Тож доцільно було б вести мову не про встановлення а про розвиток цього сектору. Звісно, доволі стрімкий. Доволі актуальним виглядає твердження про регламентацію діяльності недержаних освітніх установ зі сторони держави, котра призвела до формування певних стандартів вищої освіти.

Привертає увагу і цілком виправдане концептуальне авторське міркування про кардинальні зміни зумовлені діяльністю Тимчасового, Українських національних та радянського урядів. На сьогодні набуває поширення тенденція їх розгляду у відриві один від одного та повному протиставленні. Між тим, усе це є невід'ємними складовими єдиного загальноісторичного процесу Великої російської / Української національної революції. І якщо вести мову про освітню політику, то її характерною рисою для усіх перерахованих урядів є лібералізація суспільних відносин, новаторство та демократизація вищої школи, що цілком справедливо було відображено автором. (3.1)

Адже в цьому контексті можна здійснювати і деталізацію, як то створення національної школи українським урядами, суперечливість перших радянських реформ тощо. Стосовно останнього, то знову ж таки повчальним є аналіз наслідків освітнього цензу.

Загалом у всій роботі чимало актуальних моментів що перегукуються із сьогоденням.

У сучасній перебудові багатьох аспектів життя в Україні та його нормативного врегулювання все більшої ваги набуває гендерний аспект. У

цьому контексті становить інтерес підрозділ 3.2. Знову ж таки. Перші частини підрозділу становлять інтерес з огляду на позитивний вплив Європи на архаїчні відносини. Адже з початку слухачки здобували освіту у європейських університетах а вже згодом ця практика сала набувати поширення на території Російської імперії і остаточно здобула право на життя під час революції.

Російська імперія була країною соціального расизму, що з огляду на капіталістичні відносини що стрімко розвивалися створювало непереборну внутрішню сулечечність у її розвитку. Котра, з огляду на повне ігнорування як керівництвом держави, так і правлячим класом не могло не призвести до вибуху. Ілюстрацію цього положення є підрозділ 3.3. Окрім інших аспектів діяльності закладів економіко - юридичної освіти звертає на себе увагу її демократизм. Саме у комерційних навчальних закладах могли здобувати освіту люди, яким з огляду на стан, стать та національність був закритий шлях у державні начальні заклади. Не можна не зауважити , що якість у таких установах доволі часто була вищою аніж у класичних державних, тим більше, що навчальні плани у них мали інноваційний характер. Між тим, за своїм правовим статусом їх випускники були людьми 2-го сорту поряд із вихідцями із дворянства, що також було одним із аспектів внутрішніх протиріч. Тут ми можемо провести пряму аналогію із офіцерськими кадрами Російського імператорського флоту, технічні фахівці у якому були офіцерами 2 сорту на відміну від стройових. Попри вищий освітній, а подекуди і інтелектуальний рівень останніх.

Безперечно новим словом у вітчизняній історико-правовій науці є вивчення Новоросійського вищого міжнародного інституту, котрий тривалий час перебував поза увагою істориків права. При тому, що це унікальна установа котра будучи приватною готувала фахівців дипломатичного корпусу. У цьому контексті хотілося б висловити побажання доповнити текст біографіями випускники цього закладу. Тим більше, що по революційний час навчальні

плани були доповнені українознавчими курсами. Хотілося б дізнатися про їх результативність. Цей же інститут першим запропонував принципово нові підходи до самого змісту юридичної освіти – можливість отримати ще одну кваліфікацію або поглибити знання за вже здобутим фахом.

Іншим новаторським закладом був Київський юридичний інститут, унікальна структура якого давала можливість отримати повноцінну освіту та займатися науковою діяльністю. Інноваційні початкові плани були розроблені для кожного рівня освіти від середньої до вищої.

Дражливим питанням сьогодення є належний розвиток освіти та її поєднання із науковою діяльністю. Адже не секрет, що у багатьох потужних вітчизняних освітніх центрах наука перебуває у відверто пригніченому становищі. Певною мірою, та із відповідними застереженнями певні кроки для вирішення проблеми можна знайти у вивченні досвіду минулого чому присвячений розділ 4. Де власне розглядається наукова діяльність тих правознавців що працювали у не класичних вищих навчальних закладах, їх внесок у розвиток вітчизняної науки.

Складним і суперечливим був період 20-30-их років котрий загалом вартує того, щоб стати предметом окремого монографічного дослідження. Своє відображення він знайшов і у дисертації.

Радянська вища школа базувалась на принципово нових засадах і ставила перед собою інші цілі, аніж її попередники. Відтак реформування характеризувалась нищенням старої системи освіти та широким провадженням синтезу загальної та спеціальної освіти, що знайшло належне відображення в роботі. Водночас тут би доцільною була статистика та аналіз результатів такого реформування.

Показово, що заявлені принципи безоплатності та доступності освіти не були реалізовані у вищій школі.

Доволі показовим є і провал таких реформ, повернення до централізації науково – методичної роботи, контролю знань, запровадження принципу уніфікації освіти за галузєвою ознакою.

Фактично, як випливає її тексту дисертації, подальша розбудова системи юридичної освіти здійснювалась н основі творчого осмислення дореволюційного досвіду, використання його найкращих напрацювань та їх пристосування до потреб часу. Саме таке враження справляє підрозділ 5.2. І, як бачимо такі кроки виявились цілком успішними. Значний інтерес ставить і висвітлення репресивної політики, здійснення контролю за поглядами викладачів – юристів.

Суть радянської реформи зводилась до відокремлення наукової на навчальній функції вузів, виведення науки за їх межі, створення окремої наукової вертикалі. Тим не менше, наука залишилась і в навчальних закладах тож це твердження виглядає не до кінця продуманим. Тут навіть автор дещо суперечить сама собі.

Значна частина підрозділу 5.3. присвячена науковій роботі правових осередків, так само як і правознавчим дослідженням. Цьому присвячено увесь розділ 6.

Певною мірою на перший погляд видається , що автору не вдалося уникнути смислових повторів. Зокрема, підрозділ 5.3 та розділ 6, 5.2 ніби то певною мірою розвивають положення розділу 4 та підрозділу 3.3. Однак, у них йдеться про принципово нові періоди і якщо говорити про щось спільне то лише про якісь елементи принципів формування системи освіти та наукову діяльність, але не більше того. І сама організаційно-правова система і спрямованість науки різних періодів відрізнялися докорінно.

Загалом, цілком доречно еволюцію поглядів на систему юридичної освіти автор розглядає крізь призму еволюції суспільного ладу та революційних змін. Фактично дисертанту вдалось показати всеохопну картину функціонування

освітньої системи в процесі її еволюції крізь призму юридичної освіти. Єдине, що хотілося б, щоб цей аспект надалі був розширений. А ціла низка положень виглядають неймовірно злободенними і по сьогодні. Наприклад, дискусії стосовно співвідношення науки і практики в освіті (С.152), міркування щодо організаційно-правових аспектів функціонування системи юридичної освіти, згадка про «Дерптська афера» (С.119), загальне положення про зведення в наукові ступені тощо.

Висновки і рекомендації дисертації характеризуються високим рівнем достовірності. Вони повністю відповідають сформульованим завданням та змісту самої роботи та впливають з її основних положень. Про це, окрім іншого, свідчить успішна апробація на кафедральних заходах, міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо перспективи їх використання

Незаперечним є факт того, що обраний дисертантом напрям наукового дослідження належить до пріоритетних у галузі історико-правової науки і відповідає Переліку перспективних напрямів кандидатських та докторських дисертацій за юридичними спеціальностями. Дисертація відрізняється не тільки чіткою логічною структурою, але й однозначною ідеологією щодо необхідності впровадження її результатів в правовиховній сфері, законотворчій діяльності, у навчальному процесі вищих навчальних закладів під час викладання таких дисциплін, як «Історія держави і права України», «Теорія держави та права», спецкурсів з кримінального та права, оперативно-розшукової діяльності; для вдосконалення чинного законодавства шляхом внесення до нього змін та

доповнень на підставі сформульованих в роботі пропозицій; для подальшого наукового аналізу історико-юридичної еволюції України.

Тому отримані результати дослідження мають не лише теоретичне, але й чимале **практичне значення**, оскільки можуть бути використані для подальшого вдосконалення чинного законодавства України, законодавства про національну безпеку, розвідувальні і контррозвідувальні органи, у відомчих нормативно-правових актах. Водночас, положення дисертаційного дослідження можуть бути використані при написанні розділів підручників і навчальних посібників з історії держави і права, стати підґрунтям для формування спецкурсів, бути корисними у науково-дослідницькій роботі.

Теоретична значущість роботи полягає у теоретико-методологічному обґрунтуванні реформування чинної моделі системи освіти України. Положення і висновки дисертації є значним внеском у розробку теоретико-методологічних проблем сучасного правознавства. Вони суттєво збагачують та розвивають науково-правовий дискурс у вітчизняному правознавстві, розкривають методологічні проблеми, що можуть виникати при зверненні правознавців до вивчення минулого спецслужб і правоохоронних органів.

Дискусійні положення, зауваження та пропозиції за змістом дисертації

Водночас, відзначаючи загальний високий рівень проведеного дослідження, глибину аналізу, послідовність аргументації, логіку викладу тощо, вважаємо за необхідне зробити деякі зауваження, які за своїм змістом ставлять на меті прояснити деякі аспекти дисертаційного дослідження, окремі положення, котрі мають дискусійний характер, або потребують більш глибокого дослідження та обґрунтування, подальшої розробки у напрямі наближення до прикладної тематики. Мова йтиметься навіть не стільки про недоліки, а про аспекти, котрі потребують уточнення та розширення задля покращення роботи. **Отже:**

1. З усього методологічного різномайття варто було б і метод діахронічного порівняння.

2. При аналізі законодавчого масиву, що регулював вищу освіту, доцільним був би розгляд мотиваційної частини тих чи інших нормативних актів (С.113, 122, 174 тощо). Зокрема, забороняючого характеру, що дасть змогу зрозуміти управлінську чи без пекову логіку, котру забезпечували ті чи інші норми права.

3. Право має вторинний характер до суспільноекономічних відносин. Тож варто було б вказати їх вплив як на регулювання так і на зміни в системі освіти. Наприклад, вплив Олександра II тощо. Наприклад, згадується обов'язкове запровадження російської мови у 1825 р. без пояснення чому. У цьому ж контексті, з огляду на державну політику хотілось би більш детального викладу т.зв. «дерптської афери», «ніжинської історії» (с.119, 163-164).

4. Розвиваючи зазначене не можна не наголосити, що Російська імперія була країною соціального расизму. Відтак освітня політика у ній мала яскраво виражене класове забарвлення. Тож, доцільно було б деталізувати т.зв. «деляновське законодавство» та його вплив на неklasичну юридичну освіту в Україні. Відповідно, у цьому контексті провівши паралелі із класовим законодавством радянського періоду.

5. Доцільним був би термінологічний словник у роботі. Наприклад, у роботі часто згадується термін «дійсний студент». Доцільно було б вказати його місце у таблиці про ранги та розшифрувати правове підґрунтя. Його відмінність від статусу «кандидата наук», що в часи Російської імперії маг геть інше звучання аніж зараз. Варто б глосарій.

6. Дещо незрозумілим є статус Ніжинського ліцею в середині XIX ст. Так, автор перераховує заклади випускники яких могли без іспитів зараховуватись до ліцею серед яких згадуються окремі заклади вищої освіти у

т.ч. і Лазаревський інститут східних мов (С.166). Чи означає це, що у закладі здійснювалась перепідготовка?

7. Незважаючи на те, що дисертаційна робота присвячена дослідженню конкретного історичного періоду, на нашу думку, не зайвим було б детальніше окреслити уроки минулого для подальшого удосконалення правоохоронної системи України з урахуванням вимог, що висуваються громадянським суспільством в умовах сьогодення

Та, врешті, усі вищенаведені зауваження, цілком природні, коли йдеться про новаторську роботу, носять переважно характер питань для дискусії або ж побажань для врахування дисертантом в ході подальших досліджень, і жодним чином не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованої дисертації.

Загальний висновок щодо дисертаційної роботи

Дисертація складається зі вступу, шести розділів, які об'єднують двадцять один підрозділ, висновків, списку використаних джерел та додатків. Структура дисертаційної роботи логічно побудована та сприяє розкриттю теми дослідження, виконанню поставлених дисертантом завдань. Зміст автореферату й основних положень дисертації є загалом ідентичними.

Дисертаційна робота на тему «Юридична освіта в неklasичних навчальних закладах України (XIX – 30-ті рр. XX ст.)» виконана вперше та розв'язує наукову проблему в сфері історії та теорії держави і права.

Дисертація є завершеною, самостійною кваліфікаційною науковою працею, що містить науково обгрунтовані теоретичні положення та практичні результати, що розв'язують важливу наукову задачу, є новаторським за своїм змістом дослідженням, яке робить істотний внесок в сучасну історію та теорію держави і права і дозволяє розв'язати цілий ряд важливих проблем, які були об'єктивно наявні в сучасній правовій теорії в частині визначення основ формування, розвитку і функціонування механізму держави. У цьому плані

дисертація одночасно вирішує ті питання теоретичного і практичного змісту, які вимагали на свого вирішення, і відкриває нові горизонти для дослідження специфіки функціонування його силової складової.

Зміст та оформлення дисертаційного дослідження загалом відповідають вимогам пп. 9 та 11 Порядку присудження наукових ступенів (Постанова Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р., № 567), а її автор - Міхневич Людмила Володимирівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Офіційний опонент:

**Доцент кафедри суспільного розвитку та
суспільно-владних відносин
Національної академії державного управління
при Президенті України
доктор юридичних наук, доцент**

Б.В. Бернадський

